

Н. А. Мутіна

**ВІД “ЧУЖОГО” ДО “ВОРОГА”:
МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ “ОБРАЗУ ВОРОГА”
В РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ
ВІЙНІ 2008 РОКУ В ОЦІНЦІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗМІ**

У статті висвітлено процес формування образу ворога в масовій свідомості. Особливо, широко коментується еволюція та причини існування такого стереотипу. Розглядаються публікації найбільш читаємих видань Росії та Грузії (а також і Англії, і України і т. ін.) після військово-конфлікту влітку. Зосереджується увага на механізмі формування зовнішнього образу ворога в ЗМІ обидвох країн, змальовується т. з. “інформаційна війна”. Отже, можна дійти висновку, що формування “образу ворога” є одним із етапів формування інформаційної моделі під час ескалації конфлікту.

Ключові слова: образ ворога; “чужий”, “чуже”, “ворог”, “супротивник”; ідентичність; інтерес; етнічний, етнос; стереотип; інформаційний; конфлікт; відносини Росія-Грузія; ЗМІ.

N. A. Mutina

**“FROM “STRANGER” TO THE “ENEMY”: MECHANISM
OF FORMING THE “APPEARANCE OF ENEMY”
IN RUSSIAN-GEORGIAN INFORMATIVE WAR IN 2008
IN ESTIMATION OF EUROPEAN MASS-MEDIA”**

This article highlights process of forming the appearance of enemy in mass consciousness. In particular evolution and reasons of existence such stereotype are given much comment. The article reviews publications of popular papers of Russia and Georgia (and other England, Ukraine etc.) after their conflict in summer. An author stresses and focuses the reader’s attention on mechanism of forming external appearance of enemy in Mass-Media of both countries, describes so called informative war. So, it should be noted that author of this article explains and gives to understand that forming of “appearance of enemy”

is one of stages of forming of informative model during escalation the conflict.

Key words: *appearance of enemy; “stranger”, “enemy”, “opponent”; identity; interest; ethnic, ethnos; stereotype; informative; conflict; relations Russia-Georgia; MASS-MEDIA.*

Війни і воєнні конфлікти є одним з крайніх проявів міждержавної взаємодії, в якій суперечність інтересів набуває радикальної форми збройного насильства, що використовується для досягнення своєї мети шляхом нанесення максимального збитку або навіть повного знищення іншої сторони. Природно, що такі обставини “взаємодії” породжують і особливі форми взаємного сприйняття, в яких образ супротивника гранично спрощується, схематизується, насичується майже виключно негативними характеристиками.

Подібне сприйняття носить суто прагматичний характер: в екстремальній ситуації збройної боротьби “на взаємознищення” має цінність лише те, що сприяє знищенню супротивника, тобто все, що забезпечує мобілізацію власних сил, у тому числі і моральнопсихологічних. Ця мобілізація, крім всього іншого, припускає неодмінне збудження в масовій свідомості сильних негативних емоцій щодо протиборчої сторони, аж до відчуття ненависті до ворога [1].

Образ зовнішнього ворога, як правило, доповнюється образом ворога внутрішнього, що руйнує єдність суспільного “ми”. Іншими словами, формування образу ворога – це прояв процесу архаїзації масової свідомості і, водночас, засіб уникнути відповідальності за все, що відбувається в соціумі. При цьому образ ворога наділяється і негативними якостями власного етносу, від яких він ніби рятується. Така конструкція ідентичності може виконувати компресорну функцію, тож бути наслідком комплексу національної неповноцінності. Не випадково Д. Ростоу зазначав, що “націоналістична риторика найчастіше звучить з вуст тих, хто найменше впевнений у своєму почутті національної ідентичності” [2, 7].

Образ ворога міфологічний, ефективний, тому різко обмежує можливості раціональної поведінки, перешкоджає усвідомленню загальних інтересів, усього, що могло б сприяти об’єднанню

зусиль двох сторін. Особливо це стосується образу етнічного ворога, оскільки основи етнічних відносин, як не раз зауважував Л. Гумільов, лежать за межами сфери свідомості, вони в емоціях: симпатіях – антипатіях, любові – ненависті [3, 256]. Акцент тут робиться винятково на протилежності, що диктує тверду логіку односторонніх дій проти ворога. Ескалація психологічної ворожості веде до повної дегуманізації образу ворога. У цій ситуації неможливі жодні форми співробітництва між сторонами протистояння. Можлива, за Т. Гоббсом, тільки “війна проти всіх”.

Така логіка розвитку властива, насамперед, усім видам етнічного націоналізму, що виступає головним агентом етнополітичної мобілізації. Що ж саме впливає на етнічну мобілізацію? С. Олзар і Дж. Нейдж виокремлюють чотири моменти впливу соціально-політичних змін на процеси мобілізації:

1) урбанізація соціуму, що загострює конкуренцію між представниками різних етнічних груп, які переселяються в міста з районів компактного проживання;

2) індустріалізація, що загострює етнічну конкуренцію;

3) економічний розвиток периферійних районів, зайнятих компактними етнічними групами – створює потенціал для виникнення етнічних рухів;

4) в умовах державного будівництва радикальна заміна політичного статусу етносів впливає на етнічну свідомість і робить ймовірним масовий етнополітичний рух [4, 3-14].

З цього переліку зовнішніх ресурсів бачимо, що вони виникають, як модернізація соціуму. У зв'язку з цим Е. Гобсбаум стверджує, що “націоналістичні рухи укорінюються передусім у тих регіонах, де модернізація вже досить себе проявила, щоб породити проблеми, але не досить просунулася, щоб запропонувати їхнє вирішення”.

“Чуже” сприймається по-різному, залежно від багатьох чинників. Перш за все, різною буває сама готовність сприйняття іншого, діапазон якої широкий: від інтересу і цікавості до байдужості і далі до активного неприйняття, відторгнення, відмови сприймати. Як правило, ставлення до чужого насторожене, а часто і негативне.

При сприйнятті “чужого”, з яким був або, крім того, зберіга-

ється негативний контакт, і особливо коли чуже загрожує “своєму” (інтересам, самооцінці, комфортній стабільності і т. ін.), ставлення до нього переважно або повністю негативне. Ці чинники, що вносять сильний емоційний компонент, особливо затрудняють об’єктивне сприйняття реальності “іншого” [4].

Формування “образу ворога” є одним із етапів формування інформаційної моделі під час ескалації конфлікту. Про те, що образ ворога стає домінуючим в інформаційній моделі конфліктної ситуації, свідчать такі ознаки: недовіра; покладення провини на ворога; негативні очікування; отождолення зі злом; відмова від співучасті [5, 127].

Одним із основних компонентів синдрому “образ ворога” є стереотипізація. Стереотип (від гр. “stereos” – твердий і “typos” – відбиток) – це стійкий і спрощений образ певного об’єкта, що складається в умовах дефіциту інформації як результат узагальнення особистісного досвіду індивіда та уявлень, прийнятих у певній групі чи суспільстві загалом.

Вибір, деталізацію та наповнення стереотипу в процесі його формування та структурування можна пояснити не тільки його (індивіда) особистими потребами чи психологічними механізмами, а також процесом збереження своєї ідентифікації з групою та своїм статусом у ній [6, 81].

Стратегічне оперування інформаційними потоками супроводжується комплексним використанням низки тактичних прийомів, розподіл між якими досить умовний, тому що кожний з них перетинається з іншими. До прийомів маніпуляції історичною інформацією відносять:

- викривлення інформації;
- вибірккову подачу інформації або ж її приховування;
- момент та спосіб подачі інформації [7, 209-210].

Основним питанням моєї статті виступають російсько-грузинські відносини, зокрема під кутом інформаційної площини, а саме, їхнє висвітлення в європейських ЗМІ.

Андрій Циганков – професор Університету Сан-Франциско на запитання “Чому відносини між Росією та Грузією опинилися в кризі?” відповів: “Коріння конфлікту – в розпаді СРСР і пов’язаному з цим зміцненням політичних амбіцій етнокра-

тичних еліт у колишніх радянських республіках. Сьогодні значною мірою в результаті цих чинників колишні республіки функціонують як слабкі неефективні держави, виживаючи на образі зовнішнього ворога, західної допомоги та за рахунок відкритості російської економіки, в якій головним чином нелегально зайнята значна частина працездатного населення нових держав. Грузія – надзвичайний випадок дії усіх відзначених чинників. Наслідки згубного бажання Звіада Гамсахурдіа створити “Грузію для грузинів”, схоже, нічому не навчили грузинів, які продовжують підтримувати наміри уряду Саакашвілі будь-якою ціною вирішити питання територіальної цілісності. Образ внутрішнього ворога зміцнюється образом ворога зовнішнього – Росії, що начебто прагне позбавити Грузію незалежності. І це при тому, що Грузія та Молдова найбільше залежать від Росії в питаннях економічного виживання й енергопостачання,” – пише газета “День” [8].

Так, за публікацією видання “Новий Регіон” Президент Грузії Михайло Саакашвілі назвав Росію головним ворогом своєї країни. Про це він заявив напередодні, виступаючи в парламенті з щорічним звітом про ситуацію в країні [9]. “Суверенітету і незалежності Грузії протистоїть сильний і небезпечний ворог, який не визнає міжнародне право і говорить зі всім цивілізованим світом на мові шантажу і залякування”. “Мета цього ворога – остаточно розчленувати Грузію, щоб вона зникла з світової карти, – сказав Саакашвілі,” – передає радіостанція “Ехо Москви”.

Прем’єр-міністр Росії, голова партії “Єдина Росія” дав інтерв’ю Першому каналу телебачення Німеччини “АРД”. Володимир Путін пояснив німецьким журналістам, чому Росія вирішила провести операцію з примусу Грузії до миру.

Продовжуючи тему необ’єктивного освітлення ситуації, Путін торкнувся проблеми “подвійних стандартів” в підході країн Заходу до ситуації в Південній Осетії і Абхазії, а також висвітлення цих подій у зарубіжних ЗМІ. “Подивіться, як освітлюються ці події у пресі Сполучених Штатів, яка вважається світчадом демократії. Та і в європейській теж, – нагадав він. – Я був в Пекіні, коли почалися ці події. Почався масовий обстріл Цхинвалі, почалися вже наземні операції грузинських військ,

вже були численні жертви – ніхто слова не сказав”. “Ваша компанія мовчала, і всі американські компанії мовчали, неначе нічого не відбувається” [10], – повідомляє “Ділова Росія”.

Росія сьогодні діє за логікою, озвученою Дугіним. Тобто буде йти доти, доки її не зупинять. Росія вважає, що саме це є логікою євразійського простору – розширюватися на всі сусідні території [11, 15].

Телерадіо-корпорація “ВВС” опублікувала підсумки опитування, покликаного виявити, який вплив на ситуацію в світі мають ті, або інші держави. Згідно з цим опитуванням, “число тих, хто вважає, що Росія відіграє в світі негативну роль, виросло відразу на вісім пунктів – з 34 до 42%. Лише 30% вважають навпаки. Зокрема, в Європі позитивний рейтинг Росії впав з 51 до 31 відсотка. З 21 країни, жителі яких брали участь в опитуванні, в 12 переважають негативні оцінки ролі Росії. При цьому велика частина дослідження проводилася ще до січневої газової кризи. Фахівці пов’язують падіння рейтингу Росії з війною на Кавказі і відсутністю прогресу в питаннях політичного плюралізму і прав людини після президентських виборів”.

Нічого несподіваного в цьому немає. Результат цілком передбачений і закономірний. Опитані люди цілком щиро виказали “свою” думку, створену ЗМІ. За безліччю фактів, пропагандистське забезпечення нападу Грузії на Південну Осетію на Заході було організовано в кращих традиціях покійного Йозефа Геббельса. 8 серпня західний обиватель знати не знав про вогняний вихор, що обрушився на столицю Південної Осетії, про атаку на позиції російського миротворчого батальйону, про загиблих і понівечених. А 9 серпня пролунало несамовите завищення – Росія напала на “маленьку і горду” жертву агресії [12].

Література:

1. Шевченко М. Імагологія та проблеми формування воєнно-політичної свідомості українського суспільства в умовах маніпуляції історичною інформацією // Воєнна історія – 2007. – № 1-3(31-33).
2. Ростю Д. Переходи к демократизации: попытка динамической модели // Полис. – 1996. – № 5.
3. Гумилев Л. От Руси до России. – СПб. 1992.
4. Olzar S., Nage J. Introdution Competitive Ethnic Relations //

Competitive Ethnic Relations / Ed. By S. Olzar, London, 1986.

5. Анцупцов А. Я., Баклановський С. В. Конфликтология в схемах и комментариях. – Санкт-Петербург: Питер, 2006.

6. Гулай В. В. Формування “образу ворога” як етап інформаційної моделі міжетнічної конфліктної взаємодії // Тези доповідей Шостої відкритої наукової конференції професорсько-викладацького складу Інституту прикладної математики і фундаментальних наук НУ”Львівська політехніка”: Збірник. – Львів, 2007.

7. Вашкевич В. М. Історична свідомість молоді: політологічний концепт. Київ: Світогляд, 2005.

8. Російсько-грузинський конфлікт, чотири запитання трьом експертам // День – 2006. – №169. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/169882/>.

9. Неклюдова Д. Саакашвили объявил Россию главным врагом Грузии // Новый регион – 2009. – Режим доступу: <http://www.nr2.ru/inworld/220332.html>.

10. Россия не согласится на образ врага // Деловая пресса – 2008. – №35-36 (471-472). – Режим доступу: http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_40_aId_456268.html.

11. Палій О.А. Російсько-грузинський конфлікт: причини та наслідки для європейської безпеки // Матеріали експертної дискусії. – Київ, 2008.

12. Купинов М. СМИ Запада рисуют России образ врага. – Режим доступу: <http://osinform.ru/dijest/11695-smi-zapada-risujut-rossii-obraz-vraga.html>.